

**Югозападен университет „Неофит Рилски”
Благоевград
Философски факултет
Катедра „Философски и политически науки“**

Асен Стефанов Балабанов

**„Ресурсно базиран цивилизационен модел-
перспективи и алтернативи“**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на образователна
и научна степен „доктор“

Област на висше образование:

3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление

3.3. Политически науки

Научен ръководител: проф. д-р Борис Манов

Благоевград, 2021 г

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра „Философски и политически науки“ към Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград на 26 ноември 2021 г., протокол №

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, използвани източници, приложения.

Общият обем на дисертацията е 188 страници, от които 174 са основен текст и 14 страници приложения. В дисертационния труд са включени 2 таблици и 19 фигури (диаграми).

Библиографията съдържа 129 източника - хартиен и електронен вариант: 44 заглавия на латиница (основно на английски и немски език), 85 заглавия на кирилица (на български и руски език).

Публичната защита ще се състои на 21.12.2021.г. от 11:00 ч.в зала 412 на първи корпус на ЮЗУ „Неофит Рилски“ или през платформата Big Blue Button.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в канцеларията на катедра „Философски и политически науки“ на ЮЗУ.

Съдържание:

I. Обща характеристика на дисертационния труд	4
.....	4
1.1. Актуалност на темата на изследване.....	4
1.2. Степен на разработеност на проблема.....	10
1.3. Предмет, обект и основна хипотеза на	
изследването.....	11
1.4. Цели и задачи на изследването.....	13
1.5. Теоретико-методологически основания на	
изследването.....	14
1.6. Методология и методи на изследването	17
1.7. Научна новост на дисертационния труд	17
1.8. Научно- практическа значимост на изследването.....	17
1.8. Аprobация на резултатите на изследването.....	18
1.9. Структура на изложението	19
II. Съдържание на дисертацията	21
Заключение.....	33
III. Приноси на дисертационния труд.....	35
IV. Научни публикации по темата на	
дисертационния труд.....	37

I.Обща характеристика на дисертационния труд

1. 1. Актуалност на темата на изследване

През цялата ни история неведнъж човечеството е слушало предупреждения за неминуема гибел и предстоящ край на човешката цивилизация. Обикновено тези предупреждения зачестяват по време на природни и военни катаклизми или във времена на мащабни обществени трансформации. Размишлявайки за това какво предизвиква разпадането на отделни цивилизации в исторически аспект, Арнълд Тойнби например, посочва че решаващи за съдбата на човешката цивилизация са не толкова външните заплахи и предизвикателства, а способността за тяхното преодоляване, или с други думи, вътрешното състояние на цивилизацията. Ключово за оцеляването и не са природните или човешки ресурси, военните технологии и мощ, а творческата и способност да намира отговор на всяко следващо кардинално изпитание. Допълвайки това, което древните гърци наричат *koros*, *hubris*, *ate*, Тойнби посочва, че цивилизацията се самоубиват когато загубят човешкия си облик, отдавайки се на „пресищане“- алчност, „възмутително поведение“- високомерие и „катастрофа“- безумно лекомислие, или с други думи морално и умствена слепота (Тойнби 1934:63). Откривайки елементи на това предсказание в днешното състояние на човечеството, перефразирайки Айнщайн - ако можем да бъдем сигурни единствено за безкрайността на вселената и на човешката глупост, дали не е дошло времето в което безкрайната човешка глупост ще сложи край на човешката вселена?

Ако либералната демокрация от западен тип няма алтернатива и е венец на човешкото политическо развитие, то няма от какво да се страхуваме и можем да гледаме уверено напред в бъдещето. Не би следвало и да правим

кардинални промени и да експериментираме с политическите ни системи или икономическо устройство, а постепенно по целия свят трябва да се наложат такива политически модели като гаранция за мир и стабилен просперитет. В противовес на това обаче днес все по-често сме свидетели на политическите кризи и икономическа нестабилност именно в лоното на либералните демокрации. Множество анализатори днес сочат, че все повече избиратели в ЕС например, се държат все по-непредвидимо и ирационално, или другояче казано, просто глупаво - „масите изведнъж изглеждат много по-ковки и непредвидими отколкото сме предполагали“ (Панкаж 2017:214). Европейският съюз, този образец за мирно разбирателство между държавите, за демократичност на институциите и благосъстояние на своите граждани сякаш няма здраво място по своите съставни части.

Антисистемните протести са ежедневие сред страните членки, а дори единството и стабилността на съюза изглежда е под въпрос, след като Великобритания завърши своя легитимен процес на напускане, а сепаратистките гласове се чуват се по-отчетливо дори и в страни двигатели на евроинтеграцията като Франция и Германия. Институциите на Европа изглежда не намират адекватен отговор на тези предизвикателства. Не само това, а противно на очакванията, предупрежденията за застрашаващите ни глобални заплахи изглежда не се приемат достатъчно сериозно от управляващи и управлявани, или просто последните не смятат първите за способни за намирането на подходящи решения. Подобна, а дори и по-драматична е ситуацията и в нашата държава, която преживява най-голямото си демографско обезкървяване в най-новата ни история. Водещи историци посочват по отношение на масовата емиграция на млади хора и перспективите пред България, че младите „не

вярват, че вече четвърт век някой в България мисли за народа. Следователно не са убедени, че и държавата им има перспектива за развитие в модерния свят. А щом младежта мисли така, тази нация вече преживява политически колапс. В нея липсват градивна енергия и идеи за постмодерен напредък“ (Митев 2014г). Ето защо, независимо дали сме единни по отношение на степенуването на световните проблеми, ако сме на едно мнение, че световната цивилизация е в кризисен момент от своето развитие, е най-логично да се запитаме дали има план за излизане от кризата и също така способни световни лидери, които да ни преведат през нея. Противно на очакванията, предупрежденията за застрашаващите ни глобални заплахи изглежда не се приемат достатъчно сериозно от управляващи и управлявани, или просто последните не смятат първите за способни за намирането на подходящи решения.

Въпреки че ни се струва, че продължаваме да живеем както преди, макар и все още да не го разбираме, или да не сме отделили нужното време да го осмислим, светът се е променил почти до неузнаваемост, и в него няма отделна държава или континент, които са като остров на спокойствието и са останали незасегнати от тези промени. В същото време, ако в резултат на последните глобални кризи се изработват стратегически документи за решаване например на миграционните проблеми или на замърсяването на околната среда, като например така наречената *Зелена сделка*, то те минимално или почти по никакъв начин не засягат кардиналните въпроси, които наистина биха променили загиващите ни политически системи. Като например липсата на реална демокрация, господството на капитала при един икономически модел, в който без необуздано потребление няма растеж. Неслучайно някои автори наричат „системата, която

заличава границите между Голямото правителство и Големия бизнес не либерална или консервативна, а корпоративна (Найденов 2019:151). Освен това днес сякаш липсват истински способни лидери и на този фон не е никак изненадващо, че най-голямо влияние и отзвук за неотложността на решаването на екологичните ни проблеми предизвикват не научни доклади или политически комуникета на водещи учени или политици, а ученическо стачно движение, водено от тийнейджърка на име Грета Тунберг.

Особено силно се усеща липсата на изявени политически лидери начело на сочените за демократични европейски режими и по време на най-новата глобална криза, тази с пандемията от корона вирус. Според отделни публикации, демокрацията в тези режими е отслабена до такава степен, че се е превърнала само в набор от стратегии за печелене на избори, които водят на власт политкоректни и безлични лидери, на чийто фон все повече избиратели мечтаят за силни режими и авторитарни водачи като Путин, Си Дзинпин или Мадуро (Епицентър 2020:1).

Ангажирани да обясняват случващото се, немалко политолози забравят, че освен обяснения, днес от тях се очакват и решения на наболели проблеми. Наред с много други кардинални предизвикателства, основен проблем на европейските политически системи днес е така наречената криза на легитимност, която намира многообразни измерения в различните държави на континента и може да бъде описана също толкова разнообразно като популистка вълна, криза на идентичност, ценностен срив, че дори и като "Голям регрес"(Гайзелбергер 2017:9) по едноименния сборник с публикации, т.е. като връщането на обществения прогрес няколко стъпки назад. Тази криза има както политически така и икономически измерения, но

отговорите за нейното решаване не може да бъдат намерени самостоятелно в една от двете основни обществени сфери. Или както изтъкват някои анализатори - „при това се променя самият характер на кризите. Те все по-малко стават "причинно-следствени" - с доминираща причина, която може да бъде изведена пред останалите действащи фактори, върху която акцентират съответните експерти. Кризите в съвременното общество изискват "анализ на взаимозависимостта" (Мирчев 2008).

Базирано на всичко изброено до тук, можем уверено да заявим, че една от най- актуалните задачи пред политическата наука днес е да предлага теоретични решения, обединяващи науката с политиката, икономиката и най-вече с практиката. Не в името на победата на една или друга идеология, а на най-обединяващата цел, тази за оцеляване на човечеството. Глобалните елити се опитват да запазят един консенсус от края на студената война, този за безалтернативността на пазарната икономика и либералните норми на представителната демокрация. Когато обаче все повече анализатори и все по-големи групи на обществото смятат този модел за остарял и изчерпан, е време политологическата наука да потърси и изследва предложения за алтернативи. Безпристрастно, със своите утвърдени научни методи да се опита да отговори на въпроси от следния тип: 1. Достигнали ли сме края на историята? 2. Има ли прогрес и накъде води той? 3. Разполагаме ли с достатъчно време и ресурси да правим малки промени по метода *проба-грешка* както предлага Карл Попър или ни е необходима революционна обществена трансформация? 4. Възможни ли са предлаганите постмодерните модели на цивилизация? 5. С какви политически реформи би било свързано прилагането им на практика и какви полезни уроци бихме могли да научим от тях?

Тъй като отговорът на всички тези въпроси би изисквал не едно, а серия от научни разработки, настоящият труд си дава като цел да ограничи политологичното изследване върху един от предлаганите постмодерни цивилизационни модели, като много актуален и същевременно малко изследван от гледна точка на политическото му прилагане, този на ресурсно базираната човешка цивилизация с основни теоретици Жак Фреско и Роксан Медоус. Наричан от някои Леонардо да Винчи на 20 век, Жак Фреско е сред малцината мислители на новото време, които не само предлагат визия за справянето със съвременните икономическите, екологични и политически проблеми на човечеството, но се опитват да я приложат и на практика. Във случая с Фреско чрез така наречения проект Венера, стартирал през 90-те години на миналия век като изследователски център във Флорида, който продължава да се развива и днес, години след смъртта на своя създател. В дисертацията ресурсно базиран цивилизационен модел и *проект Венера* ще бъдат използвани като взаимнозаменими понятия. Независимо от това, че първото е идейна концепция, чиято реализация изисква глобално приложение, а второто обозначава неправителствена организация и малък изследователски център, и двете еднакво олицетворяват и представят творчеството на Фреско и не могат да бъдат разглеждани независимо едно от друго.

Наред с други предизвикателства все повече учени днес посочват като глобална заплаха №1 за човечеството така наречените климатични промени (Webforum:2019) и обусловеният от тях недостиг на природни ресурси. Според други изследвания, още по-непосредствена криза, която вече нарушава драстично равновесието в заобикалящия ни свят е „скоростният упадък на биосферата“. Така нареченият скоростен упадък е

причинен от изсичането на горите, свръхексплоатацията на морета и почви, и замърсяването на въздуха и водата, фактори, които заедно водят „живия свят до ръба“ (Huffpost:2019) на апокалипсис. Ресурсно базираният цивилизационен модел е една от малкото практически разработени теории които претендират, че са основа за преход към посткапиталистически свят, който не е свързан с бавна гибел на човечеството, световна война или глобални катастрофи, ето защо изследването му днес е наистина актуално.

1.2. Степен на разработеност на проблема

Жак Фреско посвещава голяма част от своите изследвания на детайлни разработки за архитектурни и икономически приложения на най-новите научни открития, за да изработи обществен модел, който е фокусиран върху пестенето на ресурси и който решава глобални проблеми на човечеството като недостига на енергия, питейна вода, храна и други. По-малко внимание е отделено на политическата система на управление на модела, както и на реформите, необходими за неговото установяване. Авторът разчита основно на това, че вниквайки в хуманната същност на проекта, аудиторията бързо ще бъде спечелена като привърженици и ще приеме неговата безалтернативност. Посочвайки, че черпи вдъхновение от свои лични преживявания и срещи с други мислители, Фреско не систематизира своята теория в политическата наука и не търси нейни аналогии. Въпреки това не е трудно да открием сходства с предходни разработки, които критикуват консуматорския тип на настоящата цивилизация като част от трудовете на Ерих Фром например. Или теориите на Владимир Вернадски и Теяр дьо Шарден, които почти цял век преди Фреско виждат нашето бъдещо човешко общество като свят

построен на принципите на хармонията с заобикалящия ни жив и нежив свят и управляван от глобален мозъчен център, който впряга постиженията на науката за да осигури мир и просперитет не на малцинствен елит благодетелствани, а за цялото човечество.

1.2. Обект, предмет и основна хипотеза на изследването

Обект на дисертационното изследване е изследване на необходимостта от формулиране на нов тип начин на мислене, нов подход към вземането на политически решения и нов разумен модел за политическо управление. Управление което поставя като "основа за прогреса и бъдещето на човешката цивилизация хуманистично-екологичното развитие и приложение на науката в цялостното съществуване и дейност на човечеството" (Манов 2014:152)

Предмет и хипотеза на дисертационното изследване

Въпреки че проектът Венера е преди всичко икономически цивилизационен модел, Фреско разсъждава и за социалните и политически измерения на ресурсно базираната икономика. Настоящото изследване има за цел да разгледа преди всичко политическите аспекти на модела, пречките и предпоставките за реализацията му, неговата съвместимост с установените форми на управление или казано накратко, до колко такъв модел може да бъде реализиран или се касае за чиста проба утопия. Освен с кардинални икономически промени,

практическата реализация на ресурсно базираният цивилизационен модел според Фреско би била свързана и с мащабни реформи в доминиращите днес политически системи на човешката цивилизация. Нещо повече, проектът предвижда отмирането на държавите като институции, с присъщите им национални, етнически и културни граници, собственост върху територия и природни ресурси, и замяната им с наднационални управленски форми, които се базират на научно познание и технологии и най-вече на принципа на принципа на споделяне без притежание. Ето защо **предмет** на изследването е да отговорим на въпроса до колко предложеният модел е съвместим с утвърдени и широко застъпени днес постановки на политическите ни системи като тези на представителната демокрация, разделението на властите и други.

Хипотеза на настоящето изследване, е че за установяването на постмодерни цивилизационни модели като „Проектът Венера“ са необходими не само еволюционни, но и революционни промени във всички сфери на човешката цивилизация. Независимо от това, че видимо днес се намираме в преход от един етап на технологично развитие към друго, от съвместимостта на проекта с нашето днешно политическо състояние зависи до колко той може да бъде реализиран на практика в обозримо бъдеще. Изследването предполага, че на глобално ниво е налице назряла революционна ситуация, която налага преминаването към качествено нов цивилизационен модел и осъществяването му е на дневен ред.

1.4. Цели и задачи на изследването:

Цели

1. Да се докаже, че ресурсно цивилизационният модел е неделима част от космологично-хуманистичната парадигма и правоприемник на теориите за ноосферата.

2. Да се докаже, че моделът не е безполезна утопия, а има своите съществени достойнства и приноси към политологичната теория.

3. Да се докаже необходимостта от демократизация на европейските общества, чрез внасяне на повече директна демокрация в техните политически системи.

Задачи

1. Представяне на същността на концепцията на Жак Фреско за ресурсно базираният цивилизационен модел (проект Венера) като решение на изконни човешки проблеми сред които война, глад, неравенство, опазване на околна среда и др.

2. Да се покаже важността на тази концепция при изследването на възможните пътища за продуктивно постмодерно развитие на човечеството, поставяйки акцент върху оригиналността на описаните и идеи и същевременно тяхната приемственост по отношение на предишни и утвърдили се теоретични конструкции

3. Теоретична разработка на политическа конструкция на модела и изследването на нейната съвместимост с демократичните норми на представителната демокрация.

4. Изследване на утопичните елементи на теоретичния модел и съпоставка с други утопични модели.

5. Изследване на практическите перспективи за реализация на проекта и съпоставяне с предложени алтернативни цивилизационни модели.

1.4. Теоретико-методологически основания на изследването

Настоящото изследване възприема парадигмално-доктриналния подход в конструирането на теоретичния модел, като приема за достоверна тезата за , че днес сме свидетели на преход от социално-хуманистична парадигма, характеризираща се с „дух за тържеството на човека като суверен субект, като демиург не само на своята собствена и обща съдба, а на съдбата на цялата нежива и жива заобикаляща го земна и космическа действителност“, към космологично-хуманистична парадигма, която се характеризира със „целта да се преодолее стремежа за неограничено властване на човека над заобикалящия го свят, да се формира нов подход за установяване на равноправно и хармонично взаимодействие между обществото и природата" (Манов 2014:150).

Разработката също така приема, че ресурсно базираният цивилизационен модел като конструкция е правоприемник на по-ранно предложени теории за хармонично развитие на човечеството като например теориите за ноосферата. Независимо от това настоящият труд намира и ключови нови моменти и съществени отлики с горепосочените теории. Ето защо като теоретико-методологически основания на дисертацията служат следните ключови принципни постановки:

□ Човечеството днес действително се намира в преходен етап на своето развитие. Става въпрос за значителни трансформации във всяка една сфера на човешката дейност - икономика, култура, социум, психология, политика и т.н. По тази тема почти не съществуват противоречия в научните, политическите и обществените среди. Разногласия има в това за каква точно промяна става въпрос, кога е започнал преходният период, дали все още продължава и кога ще завърши. Настоящата

разработка приема, че ако досега в „развитието на човечеството досега е имало три големи трансформации от първи порядък“ (Найденев 2017:25), то днес сме свидетели на зпочнала четвърта такава.

□ Противни мнения има и за това дали промяната е с положителен или отрицателен характер, като доминира тезата за прогресивния напредък на световната цивилизация в резултат от настъпващите трансформации, но не са малко и гласовете, които заклеят промените като крачка назад в общественото развитие, а отделни изследвания вещаят дори краен упадък или гибел.

□ Разногласия има и за бъдещите проекции на глобалната трансформация. Ноосферните теории например оптимистично постулират установяването на едно постмодерно хармонично общество за неизбежно. Според проектът Венера, а и според авторът на настоящият труд изходът от тази трансформация все още не е ясен. Или с други думи, както на всеки етап от човешкото политическо развитие досега, налице са една или повече алтернативи. Нашата цивилизация може да тръгне както към възход, така и към упадък.

Базирано на тези принципни постановки можем да заключим, че очаквано човешката история и развитие продължава, като настоящата цивилизация се изправя пред невиджани досега в своите размери, значимост и честота всеобхватни предизвикателства, които дори заплашват нейното физическо оцеляване. От това по какъв начин ще съумеем да отговорим на тези предизвикателства, зависи и посоката на развитие на човечеството. Прогресът все още е възможен, но не и сигурен. Консервативните съпротивителните сили, които все още до голяма степен ръководят тази обществена трансформация, както в икономически, така и в политически план, не са за подценяване. Ако се наложи

тяхната визия за финал на тези промени, а не визии като тези на създателите на теориите за ноосферата или ресурсно базираната цивилизация, за всички нас е много вероятно да настъпи не епоха на разцвет, освобождаване на човешките възможности и творческото им развитие, а ера на духовна нищета и роботизирано доброволно робство. Човешката цивилизация не е непреходна, така както човек не притежава божествени сили и същност. Заблудата, че можем да модифицираме заобикалящата ни среда до безкрайност, че сме венецът на еволюцията и живата и неживата природа съществуват единствено, за да ни служат, може да се окаже фатална дори и за най-богатия един процент, който вече притежава ядрено устойчиви подземни бункери и търси нови подходящи планети за колонизиране.

В много от обществените трансформации, на които сме свидетели днес, могат да бъдат открити белези на настъпващата космологично-хуманистична парадигма. Един такъв признак е все по-широко разпространяващата се философия на споделянето, която изконно противоречи на основните пазарни принципи и при която на първостепенно място не е непременно икономическата изгода. Основен постулат в настоящето изследване е, че за да може новата парадигма да надделее над старата, без това да се случи на твърде висока за човечеството цена, е необходимо цялостно преосмисляне на образователните ни системи, които от своя страна да доведат до въвеждането на политически модели, изискващи трансформирането на икономиката на консумацията в икономика на споделянето. Споделяне на знание, споделяне на политика, споделяне на ресурси, споделяне на богатство, материално или нематериално.

1.5. Методология и методи на изследването

Дисертацията прилага преди всичко метод на историко-философски анализ на трудовете на Вернадски, Шарден и Жак Фреско, както и дискурсивен анализ, предполагащ полагането на техните политико-философски възгледи в контекста на кризата на съвременната демокрация и проблемите, с които се сблъсква съвременната цивилизация в условията на глобална обвързаност. Изследването използва още метода на сравнителен анализ на понятията и концептуализациите на тримата автори с тези на други мислители, разработващи сходна проблематика, сред които Ерих Фром, Алвин Тофлър, Самюел Хънтингтън, Едуард Пестел, Пол Раскин и др. Извършва се също систематичен анализ на основните вторични критически трудове върху творчеството на Фреско, Вернадски, Шарден, както и на други автори, свързани с разглежданата проблематика.

1.6. Научната новост на дисертационния труд се състои в това, че изследването претендира да е първото в България, предлагащо обстоен анализ на философско-политическите възгледи на Жак Фреско, неговите съмишленици и последователи, както и първото цялостно политико-философско изследване у нас върху проблематиката на ресурсно базираният цивилизационен модел. Освен това, дисертационният труд прави опит не само да очертае проблемите на наблюдаваната днес криза на съвременната представителна демокрация, но и в хода на самото им изложение да представи и перспектива за тяхното решаване.

1.7. Научно-практическа значимост на изследването

От гореизложените проблеми на съвременното общество, се налага изводът, че човешката цивилизация е

изправена пред сериозни глобални предизвикателства, на които конвенционалните политически теории изглежда не намират отговор. Отсъствието на адекватни решения води до нарастваща обществена апатия, нежелание на гражданите да участват активно в обществения живот и политиката, до усещане за предопределеност и обреченост сред широки слоеве от населението, не само в Европа, но и глобално. Ето защо в такива времена сред основните задачи на учените-политолози би следвало да бъде търсенето на възможни практически отговори дори и сред концепции, считани за твърде революционни или дори невъзможни за прилагане. Настоящото изследване цели да анализира теоретичните постановки на ресурсно базираният цивилизационен модел, изтъкнатите от негови критици достойнства и слабости и да изведе свои изводи за това, до колко един такъв модел може да бъде приложен на практика сега или в обозримо бъдеще, за да отговорим на въпросът за неговата научно практическа значимост.

1.8. Аprobация на резултатите на изследването

За да се изследват нагласите към основни проблемни моменти в теорията на Фреско и най-вече практическото и приложение е проведено онлайн проучване от 15 въпроса. Първоначално е предвидено проучването да е от повече въпроси и освен онлайн анкета да се проведе и дълбочинно интервю с университетски преподаватели, представители на политически партии и общественици. Поради наложените от Корона вирус пандемията нормативни и практически ограничения е изпълнена само онлайн анкета сред 189 участници. Проучването е извършено в рамките на период от около два месеца в платформата Гугъл Формс и макар и да продължава да бъде отворено за попълване с цел бъдещи изследвания, към началото на ноември 2021г. са събрани отговорите на 189 респонденти. Изследването не

претендира за представителност спрямо стандартните социологически критерии, тъй като поради спецификата на темата и някои ограничения, наложени от пандемията от Ковид 19, за него са набирани участници от университетски среди, студенти и преподаватели от факултети и катедри, в които се преподават политически дисциплини и доброволни участници от предимно политически групи в социални мрежи като Фейсбук. Въпреки това, анонимността на анкетата и липсата на поощрения или санкции, свързани с попълването и, донякъде гарантират непредубедеността на анкетираните и дават макар и базова представа по отношение на нагласите по отношение на проблемните моменти в проектът Венера. За респондентите е събирана възможно най-обща информация, с цел запазване на максимална непредубеденост сред участниците във въпросите не присъства името Жан Фреско, а ресурсно базираният цивилизационен модел е споменат само в описанието на проучването.

1. 8. Структура на изложението

Поддържаната теза, поставената основна цел, формулираните задачи, актуалните и значими за обществото събития, разглеждани в дисертационния труд предполагат следната структура на изложението:

УВОД

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на таблиците и фигурите

Увод Общи характеристики на работата

Глава I. Човешката цивилизация във време на трансформация. Съвременни глобални предизвикателства

1.1. Глобалната трансформация

1.1.1. Алвин Тофлър. Третата вълна

1.1.2. Самоюел Хънтингтън – Сблъсъкът на цивилизациите

1.1.3. Четвърта индустриална революция

1.1.4. Космологично -хуманистична парадигма

1.1.5. Възможни сценарии на глобалната трансформация

1.2. Глобални предизвикателства и заплахи пред съвременната цивилизация

1.2.1. Глобален недостиг. Безкраен растеж и прехосване на ресурси.

1.2.2. Автоматизация и изкуствен интелект

1.2.3. Климатични промени

1.2.4. Демографски проблеми и нова миграция като част от борбата за ресурси

1.2.5. Криза на демокрацията

1.2.6. Изводи

Глава II. Полезност на утопиите и антиутопиите. Политически и социални уроци.

2.1. Утопия- дефиниция и произход на понятието

2.2. Най-влиятелните утопии. Платон и Маркс

2.3. Утопия срещу дистопия. Томас Мор и Джордж Оруел

2.4. Единението на наука, религия и политика. Теория за ноосферата

2.5. Изводи

Глава III. Ресурсно базираната цивилизация – цивилизационен отговор или безполезна утопия?

3.1. Теоретични основи на модела. Жак Фреско-ранни идеи, творби и насоки

3.2. Систематизиране на проекта Венера и политически предизвикателства пред неговата реализация

3.3. Суеверия и предразсъдъци, нови граници, премахване на парите

3.4. Управление и вземане на решения.

3.5. Изводи. Практическа стойност на Ресурсно базирания цивилизационен модел като принос към политологичната теория

3.6. Аprobация на научното изследване

IV. Заключение

Приложение: Въпросник за дълбочинно интервю

Литература

2. Съдържание на дисертацията:

Структурата на настоящия дисертационен труд обхваща три глави. В първа глава като основна теза се извежда широко приетата принципна постановка, че светът днес е в период на глобална трансформация, като става въпрос за кардинална промяна не в една или няколко, а във всички сфери на обществените отношения. Според автора в научните и обществени среди до голяма степен цари единомислие, че човешката цивилизация е в преход, не така стои теоретизирането по отношение на това кога е започнала тази промяна, накъде води, кога ще завърши, дали е с преобладаващо положителен или отрицателен характер. В подкрепа на тази теза в разработката се прави кратък обзор на трудовете на Алвин Тофлър и неговата вълнова теория, хипотезата на Самюел Хънтингтън за „цивилизационни сблъсъци“, както и за „Четвърта индустриална революция“ на Клаус Швааб, които дават различен анализ на настъпилата трансформация, извеждащи както позитивни, така и отрицателни нейни елементи. Всяка от тези теории претендира да съдържа в себе си и пътища за продуктивно човешко развитие, или с други думи авторите извеждат определени предизвикателства или заплахи за човечеството и предлагат пътища за тяхното преодоляване.

Приемайки критично и трите теории, настоящето изследване твърди, че нито една от тях не може да обхване всички аспекти на глобалният преход и нито една от тях не предлага отговор на всички свързани с него проблеми. Нужен е по-всеобхватен мисловен модел или матрица, ето защо авторът възприема парадигмално-доктриналния подход в конструирането на теоретичния модел, и се спира на тезата, че съвременната промяна е по същество смяна на една глобална парадигма с друга, а обяснителни концепции като вече изброените изграждат теоретичната конструкция на настъпващата космологично-хуманистична парадигма.

Настоящото изследване се стреми да покаже нагледно, че по-малко познати теории като тази за ноосферата или ресурсно базираната цивилизация съдържат по-всеобхватни и по-хармонични пътища за решаването на съвременните глобални проблеми, ето защо заслужават да бъдат подложени на политологичен анализ. За да докаже това, първа глава на настоящето изследване разглежда основните според автора предизвикателства, на които нашата съвременна цивилизация търси отговор - глобален недостиг, автоматизация, демографска експлозия, миграция, климатични промени и криза на демокрацията. Задача на следващите глави на дисертацията е да изследва до колко споменатите вече теории за ноосферата и най-вече ресурсно базираният цивилизационен модел, като обект на изследването, извеждат адекватно решение на тези проблеми.

Втора глава на разработката се стреми да покаже, че макар и несъмнено да съдържа в себе си утопични елементи, така нареченият проект Венера не трябва да бъде автоматично отхвърлен като безполезен за политологичната теория. За да илюстрира това, изследването дефинира понятието утопия и неговото

развитие през човешката история, извеждайки тезата, че много смятани някога за химерни изобретения или събития в последствие са станали реалност, а много от утопичните и анти-утопичните теории несъмнено са доказали своята съществена практическа и научна стойност. На критичен анализ са подложени както най-популярните утопични и дистопични теории, вземайки за пример „Утопия“ на Томас Мор и „1984“ на Джордж Оруел, така и най-влиятелните- „Държавата“ на Платон и комунистическата теория на Карл Маркс. Именно последната често е давана като пример за това как идеи за революционно социално инженерство с цел премахване на социалното неравенство се израждат и довеждат до установяването на диктаторски режими при опитите им за практическа реализация. Независимо от това, настоящото изследване споделя тезата, че „въпреки теоретичните, идеологическите и практическите проблеми несполуки, марксизмът остава една от най-влиятелните социално политически концепции на съвременността.“ (Манов 2014:232).

Като основен извод втора глава на разработката извежда тезата, че утопията е „вечно“ присъща на осмислянето на съществуването на човека, тя е неговата рационализирана надежда за по-добър свят и по-щастлива съдба, и е ориентирана към бъдещето, съответно може да бъде основа за намиране/изработване на адекватни на съвременния етап концепции за настоящето и бъдещето на човечеството. В главата също така е направен кратък обзор на теориите за ноосферата на Владимир Вернадски и Теяр дьо Шарден като основополагащи за все по-разпространяващата се космологично-хуманистична парадигма, част от която е и концепцията на Фреско. В главата се излага тезата, че теориите за ноосферата са изпреварили времето си с почти столетие, поради което не

получават заслуженият отзвук по времето на тяхната разработка и публикуване, но днес изживяват естествено преоткриване и ренесанс.

В трета глава на дисертацията е представена теорията за ресурсно цивилизационният модел чрез творчеството на нейния автор, Жак Фреско и неговите последователи. Като основни източници са използвани авторските книги „Поглед напред“1969г, „Проектът „Венера“: Преустройването на една култура“, 1995 г., „Най-доброто, което парите не могат да купят: отвъд политиката, бедността и войните“, 2002 г., „Проектиране на бъдещето“, 2007 г., множество статии, научни и журналистически публикации, интернет страницата на проект Венера, документални филми и др., които представят идеите на Фреско или ги подлагат на критика. Извършен е и критичен анализ, на това до колко теорията за ресурсно базираната цивилизация дава решение на най-значимите съвременни глобални проблеми, като климатични проблеми, световно неравенство и глад, автоматизация, криза на демокрацията и др., както и какви са основните пречки пред реализацията и на практика. В главата са направени следните основни изводи:

1. Проект Венера съдържа в себе си възможни решения на много от съвременните глобални проблеми.

2. За реализацията на ресурсно базираният цивилизационен модел са необходими малки, еволюционни и революционни обществени и политически реформи.

3. Теорията на Фреско е естествен наследник и продължител на Теориите за ноосферата на Вернадски и Шарден

4. Теорията на Жак Фреско не е безполезна утопия, а има съществени научни приноси, особено като

отговор на предизвикателството на глобалната автоматизация и като модел за постигане на вечен мир.

Във втория параграф е представена емпиричната рамка на проучването и са отразени резултатите от контент-аналитичното изследване. Като инструмент на проучване т е използван авторски **Въпросник за дълбочинно интервю**.

От анализирани критериално 189 анкетни карти на разнообразна по възраст, пол, професия, месторабота, образование извадка се поучават ценни сведения за нагласите и очакванията на хората у нас за бъдещото социално развитие на обществото.

От направеното изследване се констатира, че анкетираните поставят на предни места по значимост не само проблеми като климатичните промени, пандемията и, но и гладът и световното неравенство. Почти всички анкетирани споделят мнението си, че политическата система трябва да бъде променена, за да осигури повече сигурност и справедливост в разпределението на благата. Тревожно , че почти всички анкетирани считат, че политиките не защитават достатъчно интересите на избирателите си. 64.6% твърдо заявяват, че не могат да си представят свят без пари. Прави много добро впечатление, че младите хора не биха се задоволили с покриване на най-основните им потребности и биха работили, за да си позволят повече. Това е аргумент срещу приемащите, че безусловният базов доход ще стимулира ленността и чакането наготово. 71.8 % не смятат, че държавите и държавните граници са отживелица. Преобладава песимизмът у младите, че може да има стабилна икономика без конкуренция и пазарни принципи. Също така повечето респонденти не смятат за възможно всички жители на планетата да имат равен достъп до ресурсите и.

В последния параграф на трета глава се формулират научно-значими изводи на база на практическата стойност на ресурсно базирания цивилизационен модел като принос към политологичната теория.

Макар и разглеждана основно като икономическа теория, концепцията на Жак Фреско за ресурсно базирания цивилизационен модел всъщност обхваща всички обществени сфери. Освен за чисто икономическите проявления на проект Венера, Фреско разсъждава върху социални, психологически, политически, езикови, технически, инженерни, архитектурни импликации на практическата му реализация. Ето защо можем да очакваме такава мултидисциплинарна разработка да има потенциала за адекватни отговори на съвременните глобални предизвикателства и по този начин да даде ценни приноси за социално-политологичните науки.

Настоящата разработка разглежда като особено важни за бъдещото развитие на човешката цивилизация пет предизвикателства, а именно- глобален недостиг, автоматизация, демографски проблеми и нова миграция, климатични промени, криза на демокрацията, в рамките на които са разгледани и други глобални проблеми като военни и ядрени конфликти, пандемии, и др. Политологичният анализ показва, че посочените предизвикателства несъмнено са адресирани в творбите на Жак Фреско. Остава да анализираме, до колко отговорите, дадени от автора, имат съществен принос към политологичната теория и какви промени би следвало да извършим в нашите обществени системи за може да бъдат приложени. Това ще ни даде отговор и н централният въпрос на изследването- до колко ресурсно базираният цивилизационен модел е цивилизационен отговор или безполезна утопия?

Глобалният недостиг определено заема централно място в творчеството на Фреско, може да заявим, дори че това е централната тема на неговата конструкция. Твърдейки че това е изкуствено създаден проблем, защото технологичното ни ниво днес позволява да премахнем оскъдицата за всички хора по света, авторът предлага да премахнем паричните си системи, държавите и техните институции и да преминем към цивилизационен модел, в който световните ресурси са обявени за общо световно наследство и всеки жител на планетата има равен достъп до тях. Признавайки че преходът към такава форма на цивилизация изисква революционни промени във всички наши обществени сфери, Фреско очаква че тази трансформация ще се случи едва след като преминем през глобална икономическа, екологична, военна катастрофа или съвкупност от трите, и осъзнаем, че живеем в изчерпан обществен и икономически модел. Преминаването към цивилизация на ресурсите изисква цялото човечество да участва в почти изцяло новото изграждане на нашите обществени системи, под формата на кръгови, умни и устойчиви, градове и селища, екологични транспортни и логистични системи, захранвани от енергия от възобновяеми енергийни източници. Не на последно място премахване на частната собственост, преход от консуматорска икономика към икономика на разумно и устойчиво използване на ресурсите и намаляване на отпадъците до нулево ниво. Сходно на принципите на така наречената пирамида на Маслоу футуристът посочва, че докато не сме освободени от нашите екзистенциални грижи, никога няма да постигнем ниво на духовно развитие, което позволява да се справим с изконните човешки проблеми и да разкрием пълния потенциал на човечеството.

Ресурсно базираният цивилизационен модел ще изисква първо да се изчислят всички налични световни ресурси и в следствие на базата на наличностите да се извършва централизирано и планово разпределение на наличните ресурси, така че да не се стига до недостиг на основни продукти и услуги. Тук критиците на Фреско посочват, че плановете икономики на бившите социалистически държави доказано са се провалили в усилията си да снабдяват населението си при отсъствието на свободни пазарни механизми, а изчисленията на необходимите ресурси, съответно продукти за производство биха отнемали твърде много време (Engelhard 2013), така че моделът на Жак Фреско е обречен на неуспех. Макар и отчасти да се съгласявам за проблемните моменти в теорията на автора, по отношение на критиките бих посочил, че днес големите технологични гиганти разполагат както никога досега с мащабни данни за икономическото и социално поведение на по-голямата част от световното население. Данни, които ние предоставяме доброволно при нашето потребителско поведение или при използването на виртуалното пространство. Ето защо не смятам, че необходимите изчисления и планиране на производството и разпределението на стоки и услуги са по-утопична задача от изпълняваната от така нареченият „свободен“ пазар. Който до голяма степен никога не е бил свободен, но и винаги е бил „планов“. Считам, че изчисляването на разполагаемите ресурси и бъдещето им разпределение при прогнози за растящо население е неотложна задача, както и укротяването на неразумното потребление, което пилее все повече и повече ресурси.

Принос на настоящето изследване към решаването на проблемите на глобалният недостиг е частта за така нареченият *Безусловен базов доход*, чието евентуално

въвеждане би могло да бъде част от отговорът на предизвикателството и на автоматизацията. А също така и да представлява преходен етап към отмяна на паричните ни системи, ако приемем, че такова действително е необходимо.

Друг важен момент в теорията на Жак Фреско е приемането на процесите на автоматизация и роботизация като отговор на всички злини за човечеството. Авторът приема нас хората за твърде емоционални, предубедени, корумпируеми, несъвършени и най-вече пристрастни за да управляваме сложните процеси на управлението на цивилизацията на ресурсите. Ето защо, макар и с малка помощ в първоначалния етап на преход, тези задачи се очаква да бъдат поети от машини- компютри, роботи, снабдени с изкуствен интелект. Роботите ще бъдат едновременно новите „роботи“, но и управници на човечеството, роби по отношение на които нямаме хуманни притеснения. Действително, предполага се, че компютрите не се влияят от въпроси като религия, предразсъдъци, етнически и национални пристрастия и алчност ето защо би следвало рационално да разпределят ресурсите между всички жители на планетата. Забележително е до каква степен Фреско прегръща техническия прогрес, не само като средство да се избавим от необходимостта да работим за нашето оцеляване, но и доверието да поемат основни политически функции, устройства, които поне засега не са способни да изпитват емпатия, съответно може би не биха се поколебали да изпълнят команда за унищожение на десетки и хиляди хора, стига да не противоречи на тяхното програмиране.

В концепцията на автора тук има поне няколко проблемни моменти. На първо място няма как да сме сигурни, дали наистина сме достигнали необходимото техническо развитие, за да предприемем промяната към

кибернетизирано политическо устройство. В състояние ли са действително компютрите ни да направят всички необходими изчисления? Преди това да се случи би трябвало да се преминат множество експерименти, от най-ниско ниво към най-високо, и едва тогава ще можем да рискуваме подобна кардинална промяна. За Фреско съвременните ни технологии са едва ли не съвършени, но не бива да забравяме, че те все още се програмират от нас хората. А могат ли дори учените да са напълно безпристрастни?

На второ място, дълбоко в нас е закоренено недоверието към машините като нещо нечовешко, ето защо дори и развлекателната ни индустрия е изпълнена с филми, в които машини унищожават или заробват човечеството. Дори и да сме достигнали технологичното ниво, вероятно за мнозинството още много време ще бъде проблем да позволят да бъдат управлявани от роботи. Лично аз бих предпочел концепцията теоретиците за ноосферата за мозъчен тръст от учени, които да управляват и контролират несъмнено необходимите ни роботи и машини. Макар че наблюдавайки до каква степен сме зависими от днешните средства за комуникация, така наречените умни телефони, човек би могъл да се замисли дали машините вече не ни управляват.

По отношение на демографските и миграционни проблеми бих казал, че Жак Фреско наистина се опитва да адресира първоизточника, а не последиците от тези проблеми. Да, световните ресурси са разпределени крайно неравномерно и несправедливо, положение което може само да се влоши от процесите на климатични промени, предизвикани от човешка дейност. В резултат на демографска експлозия световното население продължава да расте почти неконтролируемо, което оказва огромен натиск върху природните системи на планетата и

ресурсите и. Повече хора означават по-малко ресурси за всички и освен ако нашите учени не предложат решения, граничещи със чудо, рано или късно ще стигнем границите на растежа, което ще доведе до нови конфликти за ресурси. Настоящото изследване извежда тезата, че по същество войните които водим, независимо под какъв лозунг, са войни за ключови ресурси- като територия, вода, петрол, диаманти, и т.н. А миграционните процеси са в следствие именно на тези войни за ресурси. Или просто оцетените също искат дял от полагащото им се в техни очи. Идеята на Жак Фреско, вместо отделни нации да се борят за достъп до повече ресурси, всички да имат равен и справедлив достъп до тях, е несъмнено привлекателна и притежава потенциала да постигне една друга вечна утопия- а именно вечен мир. Въпросът тук е до колко можем да превъзмогнем присъщите ни алчност и стремежа да притежаваме, а не да споделяме.

Стремежите да притежаваме са свързани и с един друг проблем, този за човешкото въздействие върху заобикалящата ни среда, жива и нежива. Не можем да решим предизвикателството на климатичните промени, ако продължаваме да искаме да притежаваме все по нови и нови джаджи, коли, къщи, ваканционни имоти и т.н. За добро или лошо разполагаме само с една планета и нейните ограничени ресурси, част от които трябва да оставим и за следващите поколения. Визията на Фреско в това отношение несъмнено е екологична, дори и само теоретичната част. А авторът предлага и собствени дизайни на енергийни централи, устойчиви селища, къщи и превозни средства, чиято приложимост няма как да бъде обект на настоящето изследване. В духа на теориите за ноосферата и космологично-хуманистичната парадигма авторът предлага концепция, която изисква да се научим

да живеем в хармония с природата и всичко в нея, а не да се опитваме да я поробим.

В цялостното си творчество Жак Фреско набляга на несъвършенствата на политическите ни системи. Може да се каже, че самият той никога не се е опитал да бъде политик, е до такава степен отвратен от политиката и политиците, че дори предлага изцяло да прехвърлим политическите си дейности на машините. *Кризата на представителната демокрация* е факт, но теорията на Фреско е преди всичко и политическа теория. Наблягайки на необходимостта от промяна на образователните ни системи, на основните ни ценности и идеали, авторът се надява на дейното участие на всички жители на планетата, без които преходът към ресурсно базиран цивилизационен модел няма как да се случи. Защото досегашният курс на развитие показва еднозначно, че решаването на съвкупността от глобални проблеми изисква участието не на отделни обществени прослойки, независимо от финансовата им мощ или степените им на образование, а на цялото съвкупно човечество. Например ако само 10% процента от световното население опазва горите си и рециклира отпадъците си, това пак означава, че останалите 90% са напълно в състояние да превърнат планетата в пустиня. В крайна сметка в духа на настояването на Давид ван Рейбрук, „че спешно се нуждаем от осъвременяване на начините, по които правим демокрация... и за реформа на процедурите, която да върне хората в демократичния процес“ може би е целесъобразно да „се върнем към основния елемент на атинската демокрация- избора чрез жребий или принципа на случайния подбор, както се нарича днес“ (Ван Рейбрук 2017:58,68). Несъмнено, както някои автори правилно подчертават примера на швейцарското управление, „пряката и представителната демокрация могат да съжителстват мирно и цивилизовано“

(Митев 2004:101), на фона на настоящата криза обаче, швейцарският образец може и да не е достатъчен.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В резултат на проучването беше потвърдена хипотезата, че за установяването на постмодерни цивилизационни модели като „Проектът Венера“ са необходими както еволюционни революционни така и революционни промени във всички сфери на човешката цивилизация. Независимо от това, че видимо днес се намираме в преход от един етап на технологично развитие към друго, от съвместимостта на проекта с нашето днешно политическо състояние зависи до колко той може да бъде реализиран на практика в обозримо бъдеще. Според настоящето изследване на глобално ниво е назряла революционна ситуация, която налага преминаването към качествено нов цивилизационен модел или осъществяването му не е на дневен ред. Поради това предметът на настоящата работа, свързан с изследване на необходимостта от формулиране на нов тип начин на мислене, нов подход към вземането на политически решения и нов разумен модел за политическо управление доказва своята значимост.

Необходимите промени в мисленето и действието трябва да се случат непременно сега, защото бъдещите ефекти, от това да продължаваме да живеем както обичайно, ще бъдат наистина много тежки за бъдещите поколения и за природните видове, процеси и явления. Това също така изисква координирани действия: няколко нации, които действат сами, няма да са достатъчни. Но сложността на антропоценския проблем, разнообразието от

възможни средства и цели, необходими за „поправянето му“, и инерцията, причинена от тези, които подкрепят статуквото, ще направи действията ни много бавни, много фрагментирани и силно оспорвани. И то при положение, че имаме визии, които адресират всички предизвикателства, пред които се изправя нашата съвременна цивилизация.

Една претендираща за универсални решения програма е ресурсно базираният цивилизационен модел на Жак Фреско. Заклеймяван като твърде утопичен, проектът на Фреско адресира основните съвременни глобални проблеми и предлага решения, чиято реализация изисква малки, еволюционни и революционни промени в обществените ни системи и начина ни на живот. Като всеки човек и Жак Фреско не е безгрешен, в теорията му има немалко проблемни моменти. Като например тезата на Фреско, че сме достигнали технологично развитие, което ни позволява да изкореним изконни човешки проблеми като глад, неравенство, война и др. Такава теза трудно може да бъде верифицирана с научни методи, особено в обхвата на настоящето изследване. Това което настоящето изследване потвърждава, е че несъмнено сме изправени пред сериозни предизвикателства, които изискват адекватни и неотложни мерки. Отношението ни към природата например има всички елементи на война, която не можем и не искаме да спечелим. Защото да победим би означавало да се самоунищожим.

Сред основните проблемни моменти в теорията на Фреско е и предпоставката за *tabula rasa*. Това важи както за нагласата към проект Венера, така и към практическото и приложение. За да може ресурсно базираният цивилизационен модел да разгърне пълния си потенциал, а може би дори да заработи, е необходимо едва ли не цялата ни обществена организация да бъде изградена наново почти от нулата. Така твърди авторът. Но

всъщност това, в което ни упреква е част и от нашата сила. Концепцията на Жак Фреско не се е появила от нищото. Напротив, тя има елементи на предишни утопии и антиутопии, на идеите на Платон, на Томас Мор, на Маркс, на Ерих Фром, на Владимир Вернадски и на Теяр дьо Шарден. А и на Джордж Оруел. Живеем във времето, в което космологично-хуманистичната парадигма започва своята доминация. Преходът към едно по-хармонично общество вече е започнал. Свикнали сме да натоварваме думата утопия с негативно значение. Като химера, блян, мечта. Но нима не е мечта утрешният ден? Нима това че днес нещо го няма, означава че няма да го има утре, или в други ден? Утопиите не винаги са нереалистични, напротив понякога могат да бъдат дори лесно реализирани. Ако просто се съгласим да го направим.

IV. Приноси на дисертационния труд

Теоретико-методологични:

1. На основата на систематичен обзор върху релевантната литература, за пръв път в българската политологична мисъл, детайлно е представена същността на концепцията на Жак Фреско за ресурсно базирания цивилизационен модел (проект Венера).
2. Разкрита е важността на тази концепция при изследването на възможните пътища за продуктивно постмодерно развитие на

човечеството, поставяйки акцент върху оригиналността на описаните идеи.

3. Осъществена е политическа конструкция на модела и е изследвана нейната съвместимост с демократичните норми на представителната демокрация.

Теоретико-приложни:

1. Проучването доказва, че ресурсно базираният цивилизационен модел е неделима част от космологично-хуманистичната парадигма и правоприемник на теориите за ноосферата.

2. Проведено е проучване върху емпиричен материал. Теоретичният и контент анализът на анкетните карти показват, че моделът не е безполезна утопия, а има своите съществени достойнства и приноси към политологичната теория.

3. Разкрита е необходимостта от демократизация на европейските общества, чрез внасяне на повече директна демокрация в техните политически системи.

V. Списък с публикации, свързани с темата на дисертационния труд

1. Balabanov, A., Manov, B. *Transition agendas: going beyond consumerism?* In: *Knowledge for the Anthropocene: A Multidisciplinary Approach*. Edited by Francisco Javier Carrillo, The World Capital Institute and Emeritus Professor of Knowledge Based Development, Tecnológico de Monterrey, México and Günter Koch, Humboldt Cosmos Multiversity, Tenerife, Spain. Edward Elgar Publishing Limited, 2021, ISBN: 978 1 80088 428 1
2. Балабанов, А. 2020. *Съвременни глобални предизвикателства-има ли път напред?*, В: Годишник на катедра „Философски и политически науки“ година 10-2020г.; с. Проф. д-р Борис Манов, доц. д-р Антоанета Николова, доц. д-р Гергана Попова. УИ „Неофит Рилски“, 2020, ISSN 2683-0973. pp. 125 -132.
3. Балабанов, А.2019. *Полезност на утопиите и антиутопиите: Томас Мор и Джордж Оруел*. В: Сборник „Докторантите в науката“ 2019г. С. Доц. д-р Петя Пачкова, Проф. д-р Борис Манов. УИ „Неофит Рилски“, ISBN 978-954-00-0225-5
4. Balabanov, A., Lendzhova V., 2019. *Future Europe: The Bulgarian model of integration: Minorities, National Psychology and Migration* In: Staníčková, M., L. Melecký, E. Kovářová and K. Dvoroková (eds.). *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration* . Ostrava: VŠB - Technical University of Ostrava, 2018, ISBN 978-80-248-4169-4.

ISSN 2571-029X. pp.107 -118 (**Indexed in Web of Science**).

5. Балабанов, А.2017. *Съвременните миграционни вълни към Европа – сблъсък на цивилизации или борба за ресурси?* В: Сп. Нота Бене, бр. 37, С. Камен Лозев (**Indexed in Erih Plus**).

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА НАУЧНА ЕТИЧНОСТ:

Дисертационният труд „Ресурсно базиран цивилизационен модел-перспективи и алтернативи“ е авторски. При неговото разработване не са използвани в нарушение на авторските права чужди публикации и разработки без съответното позоваване и цитиране.